

Nyelvtanulók megakadásjelenségei tolmácsolt szövegekben

CSÁRDÁS LÁSZLÓ BENCE

ELTE BTK Fonetikai Tanszék, Budapest

csardas.laszlo@gmail.com

Bevezetés

Napjainkban a tolmácsolás, azon belül pedig a szinkrontolmacsolás jelentősége folyamatosan növekszik. A szinkrontolmacsolás mint szolgáltatás legnagyobb felvevőpiaca az Európai Unió, illetve az Unió egyes intézményei (Parlament, Bizottság), emellett pedig jelentős tolmácsolási tevékenység zajlik a különböző nemzetközi szervezeteknél és csatolt intézményeiknél (ENSZ, OECD stb.). Tolmácsolási tevékenységet azonban nem csak kizárólag képzett, hivatásos tolmácsok végeznek. Tekintettel arra, hogy a szinkrontolmacsolás műveléséhez szükséges egyik legfontosabb kompetencia a magas nyelvtudás, így sokszor kerülnek nem professzionális nyelvhasználók is tolmácsolási szituációba, akik nem vettek részt tolmácsképzésben. A tolmácsolás mint nyelvgyakorlat gyakran képezi részét az idegennyelv-oktatásnak is, ahol korlátozott nyelvi kompetenciával rendelkező nyelvtanulók feladata egy adott szöveg célnyelven történő visszaadása. A nyelvi kompetencia tolmácsolásban betöltött szerepének és az idegennyelvhasználat különböző aspektusainak vizsgálata szempontjából fontos kutatási terület a nem hivatásos, „kvázi-tolmácsok” beszédprodukciónak vizsgálata. A nyelvtanulók tolmácsolása bepillantást nyújt a még nem tökéletesen működő nyelvhasználati folyamatokba, illetve képet ad a nyelvi rendszer még folyamatban lévő kiépülésének sajátosságairól és a professzionális és hétköznapi nyelvhasználó kompetenciájának különbségeiről. Számos tanulmány született a tolmácsolt beszédben előforduló megakadásjelenségek vizsgálatáról (vö. Pöchhacker 1995; Bakti–Kusztor 2017; Hala 2017), azonban a nyelvtanulók tolmácsolt beszédének vizsgálata kevés figyelmet kapott.

Csárdás László Bence 2019. Nyelvtanulók megakadásjelenségei tolmácsolt szövegekben. *Beszédkutatás* 2019. 291–313.

DOI-azonosító: 10.15775/BeszKut.2019.291-313

Megakadásjelenségek

A beszédprodukciónak vizsgálata szempontjából a diszharmóniás jelenségek tanulmányozása elengedhetetlen fontosságú, hiszen olyan folyamatok és mechanizmusok pontos működésébe engednek betekintést, amelyek hibátlan beszédtervezés- és kivitelezés esetén láthatatlanok maradnának (Gyarmathy 2017). A megakadásjelenségekre tekinthetünk egyfajta ablakként, amelyeken keresztül ráláthatunk a beszédprodukciónak rejtett működésére (Fromkin 1973). A megakadásjelenségek tanulmányozásán keresztül tehát alaposabban megismerhetők a beszédtervezés- és kivitelezés egyes szintjei (vö. Levelt 1989).

A megakadásjelenségek pontos meghatározásának tekintetében az egyes szakértők között nincs konszenzus. A megakadásjelenségek a beszédtervezési mechanizmus bizonyos szintjeihez köthetők, átmeneti zavarok eredményei, és így minden beszélt nyelvben előfordulnak, univerzálisnak tekinthetők. Emellett azonban nyelvspecifikusak is, hiszen az egyes nyelvek nagyban eltérnek fonológiai, morfológiai, szintaktikai és grammatikai felépítésükben. A megakadásjelenségek mindig az adott nyelv, illetve az adott nyelvet beszélő személy normatudatának mondanak ellent, így a diszharmóniás jelenségek kategorizálása is nyelvenként (és kutatónként) eltérhet (Gyarmathy 2017). Emellett sok esetben nem csak nyelvek között, de egy adott nyelven belül is különböző felfogások léteznek.

Általánosságban elmondható, hogy a megakadásjelenségek a beszéd folyamatosságát megszakító jelenségek. Ez értelemszerűen nem azt jelenti, hogy minden ilyen jelenség megakadásjelenséggént értelmezendő. Egy krákogás, köhögés, lélegzetvétel vagy torokköszörülés bár megszakítja a beszéd folyamatát, mégsem a beszédtervezés- és kivitelezés diszharmóniás működésével magyarázható. Megakadásjelenségnek tehát az, ami megszakítja a spontán beszéd artikulációs és percepciós folyamatosságát, beszédtervezési bizonytalanságra, vagy a mechanizmus átmeneti, hibás működésére utalnak, és nem töltenek be egyértelmű pragmatikai funkciót (Gósy 2002). A definíció magában hordozza a folyamatosságot, mint a beszéd egyik sajátosságát, azonban maga a folyamatosság megítélése is problematikus. Chambers (1997) a kommunikáció-központú idegennyelv-oktatás aspektusából közelíti meg a folyamatosság kritériumait. Az ő meghatározásában a nyelvhasználati hatékonyság jelenti a folyamatosságot/folyékonyt (korlátozott nyelvi kompetenciával rendelkező beszélők esetében). Az idegennyelv-tanárok a folyamatosság kritériumaként említik továbbá a grammatikailag korrekt nyelvhasználatot is (vö. Kormos–Dénes 2004; Osborne 2007). Ezzel szemben, a kvalitatív szemlélet (*pausology* vö. O’Connell–Kowal 1980) temporális tényezők mentén definiálja a folyamatosságot (beszéd sebessége, beszédszünetek száma és hossza, emellett pedig a lexikális és nem lexikális töltelékelemek előfordulása). Ellis és Barkhuizen

(2005) szerint a folyamatosság valós időben létrehozott beszédprodukciónak, amely mentes az indokolatlan (néma és kitöltött) szünetektől. A megakadásjelenségek angol megnevezése (*disfluency*), a fentebbi megközelítéshez hasonlóan, arra utal, hogy a diszharmóniás jelenségek tulajdonképpen a folyamatosság ellentétéjeként írhatóak le, amelyek tehát megakasztják a beszéd folyamatot, de tartalmi szempontból nem változtatnak a megnyilatkozáson (vö. Fox Tree 1995). Ez a meghatározás sem tökéletesen helytálló, hiszen számos esetben, bizonyos megakadásjelenségek, mint például a nyújtás, töltelékszó, ismétlés, nem megszakítják a folyamatosságot, hanem éppen a folyamatosság látszatát hivatottak fenntartani (Gyarmathy 2017). A fentiekből láthatjuk, hogy nehéz egy általánosan érvényes, minden megakadásjelenség-típusra egyaránt alkalmazható, pontos definíciót lefektetni. Ez pedig kihat az osztályozás eltéréseire is.

Kutatásomban Gósy kategóriarendszerét alkalmaztam, amelyben a megakadásjelenségek két nagy csoportra különülnek el: a beszélő bizonytalanságából fakadó megakadásokra és a hiba típusú megakadásokra (Gósy 2005). Az előbbi csoport jelenségei többnyire a fogalmi szint, illetve a nyelvi tervezés közötti szakaszt érintik, míg a hibaként realizálódó diszharmóniás jelenségek eredete a nyelvi tervezés egész folyamata és az artikuláció (azaz kivitelezés). A hazai szakirodalomban sincs egységesen alkalmazott megakadásjelenség-tipológia, azonban a legelterjedtebben alkalmazott osztályozási rendszer, amely a beszéd felszíni szerkezetéből indul ki (Gyarmathy 2017), Gósy (2002) nevéhez köthető. A megfelelő tipológia kiválasztását több szempont is befolyásolja, többek között a tudományterület, az adott kutatás vizsgálati célja, illetve nem utolsósorban az adott nyelv, amelyre a kategóriarendszert a kutató alkalmazni kívánja. A jelen kutatásban alkalmazott tipológia (Gósy 2005) elsősorban a magyar nyelv sajátosságaihoz igazodik, továbbá a megakadásjelenség-típusok tekintetében ez biztosítja a legrészletesebben kidolgozott kategóriarendszert.

A bizonytalanságból adódó megakadásjelenségek közé tartozik a néma szünet, hezitálás, szóban tartott szünet, ismétlés, töltelékszó, nyújtás és újraindítás, míg a hiba típusú jelenségek közé sorolható a freudi elszólás, malapropizmus, grammatikai-szintaktikai hiba, kontamináció, „nyelvem hegyén van jelenség”, anticipáció, perszeveráció, metatézis, egyszerű nyelvbtlások, téves kezdés és téves szótalálás. A freudi elszólás azonosítása sok esetben nem egyértelmű, hiszen a felszínen realizálódhat téves szótalálásként, téves kezdésként vagy részben egyszerű nyelvbtlásként is. A freudi elszólás a fogalmi szint zavarához köthető, és a szabad asszociációk működésének eredménye. Olyan közléseket jelöl, amelyeket a beszélő nem szándékosan ejtett ki (Gósy 2005), így bepillantást adnak a makrotervezés szintjén megjelenő rendezetlen gondolatok működésében.

Tolmácsolás során gyakran előforduló megakadásjelenség a hezitálás.

amely a spontán beszédben általában a beszédtervezés bizonytalanságára utal, illetve a gondolatok szelekciójához és a megfelelő lexikális egység kiválasztásához szükséges időt tölti ki, de a megnyilatkozás elején kifejezhet beszédszándékot is (pragmatikai funkció), illetve az önjavításhoz felhasznált időt is kitöltheti (Gyarmathy 2017). A tolmácsolásban a hezitálás fent említett funkcióinak köre kibővül, hiszen a tolmács számos alkalommal arra használja fel a jellel kitöltött beszédszünetet, hogy megvárja az aktuális tolmácsolandó, illetve tolmácsolható közlési egység végét. A hezitálás háttérében álló „forrásnyelvi bevárás” különösen fontos tényező a forrás- és célnyelv mondatszerkesztési különbözőségei miatt is.

A megakadásjelenségek kezdeti osztályozása az ún. változtatásokat is a hiba típusú jelenségek között említette (vö. Gósy 2002, 2004). Amellett, hogy a legújabb szakirodalom nem tekinti hibának, kérdéses, hogy egyáltalán megakadásjelenségnek tekinthető-e, hiszen a spontán beszéd egyik fontos sajátossága az üzenet újrafogalmazása. A változtatások javítását nevezik megfelelőségi javításnak (vö. Levelt 1983; Gósy et al. 2016). Kutatásomban megakadásjelenségként értelmezem a jelenséget két okból: egyrészt megakasztja a beszéd folyamatosságát, másrészt pedig a tolmácsolás elválaszthatatlan velejárója (Bakti–Kusztor 2017), így a tolmácsolás előforduló megakadások vizsgálata nem lenne teljes e típus figyelembevételével.

Petite (2005) poszt-artikulációs megfelelőségi javításnak (ang. *post-articulatory appropriateness repair*) hívja a jelenséget. Az előhívott (és meghangosított) lexéma ugyan illik a szövegkörnyezetbe, a beszélő azonban mégis újat keres, amelynek különféle okai lehetnek: a beszélő helytelennek ítéli, vagy úgy érzi, hogy bár a jelentés szempontjából igen, de a stílus szempontjából nem megfelelő, illetve érezheti a beszélő úgy, hogy a közös kommunikációs cél elérése szempontjából pontosításra szorul a kifejezés. Petite (2005) a tolmácsolásban a megfelelőségi javítást azzal magyarázza, hogy a tolmács (bizonyos esetben a fordító) azért keres pontosabb kifejezést, hogy a forrásnyelvi üzenet egészét át tudja helyezni a célnyelvre, és így kettő vagy több szót aktivál egyetlen forrásnyelvi szó átadására.

Szinkrontolmácsolás

A szinkrontolmácsolás azon tolmácsolási mód, amely során a tolmács egyszerre, illetve némi átfedéssel hallgatja a forrásnyelvi szöveget (input) és képezi a célnyelvi szöveget (output). A szinkrontolmácsok mindig párban dolgoznak, körülbelül 20 perces intervallumonként cserélnek. A tolmácsolás fajtáit tolmácsolási mód és funkció szerint lehet kategorizálni (Szabari 1999). Eszerint a szinkrontolmácsolás elkülönül más tolmácsolási módoktól, mint például a fülbesúgásos tolmácsolás, összekötő tolmácsolás, közösségi tolmácsolás, konzekutív tolmácsolás vagy blattolás (írott szöveg szóbeli

fordítása/tolmácsolása a célnyelvre).

A beszédprodukciónak folyamat szempontjából a szinkrontolmácsolás jelentős különbségeket mutat a spontán beszédétől. A legfontosabb különbség a makrotervezés szintjét érinti, ugyanis a beszédprodukción ezen szakaszát a forrásnyelvi üzenet (input) dominálja, következésképpen pedig a lexikális válogatás eredményeképpen előhívott lemmát is az input határozza meg (Bakti–Kusztor 2017). Ez a folyamat értelmezhető úgy is, hogy a tolmács egyfajta iránymutatást kap a forrásnyelvi szövegen keresztül arra, hogy mely lemmát kell aktiválnia. Miután a lexikális válogatás befejeződik, a szinkrontolmácsolt és a spontán beszéd produkciójának folyamata találkozik és közel azonos utat jár be az artikulációig. A Levelt-féle beszédprodukciónak modellje (1989) ennek megfelelően a tolmácsolásban változik. A fogalmi előkészítés szintjét, ahol valójában a preverbális üzenet generálása történik, a tolmácsolásban a forrásnyelvi input megértéséhez szükséges mechanizmusok töltik ki (Setton 1999). Setton továbbá úgy véli, hogy a professzionális tolmácsolásban kontextusfüggetlen fonetikai egységek tudatosan bekerülhetnek a megfelelő szintaktikai lyukakba a célnyelvi outputban, illetve a lexikális válogatást és az azt követő artikulációt, szemben a spontán beszéddel, korlátozza a tolmács célnyelvi kompetenciája.

A tolmácsolt beszédben előforduló megakadásjelenségeket először Pöchhacker (1995) vizsgálta. Kutatásában két különböző, felszíni megakadásjelenséget elemzett, a nyelvbontásokat és az ún. szerkezeti eltolódást (*structure shift*). Az eredmények azt mutatták, hogy a felszíni struktúrából kiindulva, a leggyakrabban előforduló megakadásjelenség a téves kezdés, amely lexikai egységeket, szókapcsolatokat és mondatokat is érint, és amelyeket a tolmács azért hagyott befejezetlenül, mert a megnyilatkozás megváltoztatása mellett döntött (Pöchhacker 1995). Egy másik jelentős, kísérleti jellegű tanulmány Bakti és Kusztor nevéhez köthető (2007), amelyben angol és német célnyelvi szövegekben vizsgáltak megakadásjelenségeket. Feltételezték, hogy a célnyelvi szövegekben kimutatható egy specifikusan tolmácsolt beszédre jellemző megakadásjelenség-mintázat, azonban hipotézisüket csak részben igazolták az eredmények (Bakti–Kusztor 2007).

A tolmácsolástudományi szakirodalomban számos modell ismeretes, amelyek célja, hogy részletes és átfogó magyarázatot adjanak a szinkrontolmácsolás folyamatáról. Ezen modellek azonban eltérő terminuskészlettel dolgoznak. A legismertebb modellek Chernov valószínűségi-előrejelzési modellje (1994), Seleskovitch és Lederer *théorie du sens* modellje (1984), Moser-Mercer információfeldolgozási modellje (1978), Setton szinkrontolmácsolás-modellje (1999) és Gile kapacitásmodellje (1995).

A legismertebb és legáltalánosabban elfogadott Gile kapacitásmodellje, amelynek alapja a limitált információfeldolgozó-képesség. A modell célja,

hogy képet adjon azokról a fő erőfeszítésekről (nehézségekről), amelyekkel a tolmács egy adott tolmácsolási szituáció során találkozik, és amelyeket a tolmácsolás során le kell küzdenie. Ezen erőfeszítésekből adódik a *limitált* információfeldolgozó-képesség, hiszen mindegyik jelentős energia-befektetést igényel. A modellben három plusz egy fő elem vagy erőfeszítés szerepel: a hallgatási és elemzési erőfeszítés (*Listening*), a beszéd-produkcióhoz köthető erőfeszítés (*Production*) és a rövid távú memória működtetéséhez kapcsolódó erőfeszítés (*Memory*). Fontos megjegyezni, hogy az ezen akadályok leküzdéséhez működtetett mechanizmusok nem automatikusak, így a plusz egy erőfeszítés az előző három összhangba hozásából adódik, ez a koordinációs erőfeszítés (*Coordination*). Ezek alapján Gile egy egyszerű egyenlettel írja le a szinkrontolmácsolás folyamatát (*Simultaneous Interpreting*): $SI = L + P + M + C$ (Gile 1995).

Az első információfeldolgozási modell Barbara Moser-Mercer nevéhez köthető (1978). A modell egyik legfontosabb előnye, hogy az egész folyamatot feldolgozza, a forrásnyelvi input feldolgozásától egészen a megfelelő célnyelvi output (ekvivalens) megtalálásáig. A folyamat egyes lépcsőit részletesen vázolja, beleértve az auditív észlelést és tárolást, a szavak feldolgozásának működését és szintjeit, illetve az előrejelzési és az újraformálással kapcsolatos mechanizmusokat (Horváth 2015: 149), emellett pedig kitér a hosszú távú memóriára is, az ott tárolt fogalmi és kontextuális jellegű információkra (Moser-Mercer 1978). A modell alapvető fontosságú a tolmácsolástudományi szakirodalomban, ugyanis rendkívül részletes és kiemeli a szinkrontolmácsolás folyamatának komplexitását.

A szinkrontolmácsolás átfogó megértéséhez elengedhetetlen pontosan definiálni azokat a kompetenciákat, amelyek megkülönböztetik a hivatásos, professzionális szinkrontolmácsokat az átlagos (akár az adott nyelvet magas szinten is beszélő) nyelvhasználóktól. A tolmácsokról általánosságban kialakult kép, miszerint a tolmács olyan ember, aki egy vagy több idegen nyelvet magas szinten, tökéletesen beszél, bár megfelel a valóságnak, de mégsem teljes, hiszen figyelmen kívül hagyja azokat az alapvető kompetenciákat, amelyek a nyelvi kompetencián túl megkülönböztetik a tolmácsokat az idegen nyelvet beszélőktől. A szinkrontolmácsoláshoz szükséges kompetenciák pontos és részletes leírása a tolmácsolás mint szakma professzionalizálódásával vált kifejezetten fontossá. Ezen kompetenciák alkotják a tolmácsképző programok gerincét, illetve egyfajta keretrendszerként szolgálnak a tolmács szakma számára.

Az Európai Unió Fordítási Főigazgatóságának EMT (European Masters in Translation) szakértői csoportja 2009-ben összeállított egy leltárt, amely tartalmazza azt a 6 fő kompetenciát, amelyeket a 21. század professzionális fordítóitól elvárnak. A modell elsődleges célja a felsőoktatásban működő fordító- és tolmácsképző intézmények szakmai szempontú támogatása. Az

idegennyelv-oktatásban és a nyelvi mérésben használt Közös Európai Referenciakerethez hasonlóan, a fordítói kompetenciák egységesítése is a képzés és értékelés standardizálását szolgálja (Eszenyi 2015). Bár a modell elsősorban a fordítói kompetenciákat rendszerezi és definiálja, ugyanezen kompetenciák működtetése jellemzi a professzionális tolmácsolást, illetve a tolmácsolási szolgáltatást nyújtó szakember tudását is. A fordítói kompetencia-leltárban az alábbi 6 kompetenciáról olvashatunk: fordítói szolgáltatások nyújtása, nyelvi kompetencia, interkulturális kompetencia, információkereső kompetencia, műszaki-technikai kompetencia és tematikus kompetencia (Gambier 2009, idézi Eszenyi 2015:13¹). A részletes és egyértelmű fordítói profil létrehozását az EMT több tényezővel is indokolta, többek között a nyelvi közvetítői szakmában bekövetkező változásokkal, illetve az Európai Unió 2004-es bővítésével (Eszenyi 2015).

Az EMT kompetencialeltárában megnevezett elemek mellett más fontos készségek is jellemzik a professzionális tolmácsot. Ezek közül fontos megemlíteni a kognitív rugalmasságot, a hatékony stresszkezelést (Horváth 2015) és az átváltási kompetenciát. A kognitív rugalmasság központi szerepet játszik a tolmács szakmai teljesítménye szempontjából, hiszen a tolmácsolás rendkívül összetett kognitív folyamat. Bár a kognitív pszichológia számára a fogalom régóta ismert és kutatott téma, a tolmácsolástudományban eddig kevés figyelmet kapott. A kognitív rugalmasság olyan képességként definiálható, amellyel „egy személy ismereteit spontán módon át tudja rendezni radikálisan változó szituációs követelményekkel szembeni adaptív válaszként” (Spiro–Jehng 1990:165).

Az átváltási kompetencia (*transfer competence*) fogalma Stranerio Sergio (1998) nevéhez köthető, míg Klaudy fordítástechnikai kompetenciáról beszél, amely azt jelenti, hogy a fordító tudatosan vagy nem tudatosan alkalmazza az átváltási műveleteket, azaz könnyedén vált a munkanyelvei között, illetve a két nyelv rendszerének különbségeiből fakadó nehézségek áthidalására kialakította a megfelelő és rendszeresen alkalmazott stratégiákat (Klaudy1997b). Ez azt jelenti, hogy nem csupán általános fordítói stratégiákkal rendelkezik, hanem nyelvpár szerintiekkel is (Klaudy 2017). A fordítástechnikai kompetenciát az ún. dinamikus kontrasztok (Klaudy 2003) hozzák működésbe. Míg a kontrasztív nyelvészeti megközelítés a nyelvek közötti statikus hasonlóságok és eltérések (kontrasztok) leírására irányul, a dinamikus kontrasztok elmélete azt vizsgálja, hogy „a két nyelv találkozása a fordítás folyamatában hogyan hozza mozgásba a nyelvi és nyelvhasználati különbségeket [...], valamint azt, hogy a fordítók milyen műveleteket végeznek, milyen stratégiákat alkalmaznak a [nyelvek közötti különb-

¹Az idézett mű az elsődleges forrásként felhasznált műben feltüntetett weboldalon már nem elérhető, így csak másodlagos forrásként lehetséges a hivatkozása.

ségekből fakadó] nehézségek leküzdésére” (Klaudy 2003:11).

Bár nyelvtanulók (azaz nem hivatásos tolmácsok) is kerülhetnek tolmácsolási helyzetbe különböző kontextusokban (pl. nyelvóra, felvételi vizsga idegen nyelvi szakokra), egyfelől a fentebb említett tolmácsolási kompetenciákkal ők egyáltalán nem rendelkeznek, másfelől a tolmácsolásban talán leginkább nélkülözhetetlen kompetencia, a nyelvi kompetencia is csak korlátozott az esetükben.

A Közös Európai Referenciakeret 2002-ben hozták létre azzal a céllal, hogy egységes alapot teremtsenek a nyelvi tantervek, tantervkészítési irányelvek, vizsgák és tankönyvek kidolgozásához. Egyértelműen definiálja, hogy mit kell a nyelvtanulóknak elsajátítani, mely készségeket kell fejleszteni a sikeres kommunikáció megteremtése céljából. A KER emellett meghatározza a nyelvi tudás szintjeit, ezzel pedig áthidalja a különböző országok eltérő nyelvi mérési hagyományából fakadó különbségeit (KER 2002).

A Közös Európai Referenciakeret pontosan definiálja a B2-es nyelvi szintet. Eszerint az ezen a szinten lévő nyelvtanuló „meg tudja érteni az összetettebb konkrét vagy elvont témájú szövegek fő gondolatmenetét, beleértve a szakterületének megfelelő szakmai beszélgetéseket is. Folyamatos és természetes módon olyan szintű normális interakciót tud folytatni anyanyelvű beszélővel, hogy az egyik félnek sem megterhelő. Világos, részletes szöveget tud alkotni különböző témák széles körében, és ki tudja fejteni véleményét egy aktuális témáról úgy, hogy részletezni tudja a különböző lehetőségekből adódó előnyöket és hátrányokat” (KER 2002:33).

Kutatásomnak három fő célja volt: (i) az angol–magyar és magyar–angol irányú tolmácsolt beszéd produkciójának vizsgálata (a megakadásjelenségeken keresztül), (ii) a beszédtervezési és beszéd-kivitelezési sajátosságok vizsgálata a tolmácsolási irány függvényében és (iii) a nyelvi kompetencia tolmácsolásban betöltött szerepének vizsgálata. A kutatáshoz az alábbi hipotéziseket állítottam fel:

1. A megakadásjelenségek **minőségi** szempontból különböznek a tolmácsolási irány szerint.
2. A megakadásjelenségek **menyiségi** szempontból is különböznek a tolmácsolási irányok szerint.
3. A megakadásjelenségekben érintett szófajok eltérnek a tolmácsolási irányok szerint.

Módszertan

A kutatásban 4 adatközlő vett részt (3 férfi, 1 nő), életkoruk 25–51 év között volt. Az adatközlők kiválasztásánál a legfontosabb szempont a nyelvi kompetencia volt: mindegyikük (a KER besorolás szerinti) B2-es nyelvvizsgával rendelkezett a felvételek elkészítésének időpontjában (2-en az

Origó Nyelvi Centrum, 2-en pedig a BME Nyelvvizsgaközpont nyelvvizsgáját tették le). A másik válogatási szempont az aktív nyelvhasználat volt: mindegyik vizsgálati személy munkájában, illetve tanulmányai során aktívan használja az angol nyelvet, de a nyelvvizsga letétele óta aktívan nem *tanulja* a nyelvet. A 4 adatközlő közül 3-nak a mindennapi munka része az angol nyelv használata, egy pedig egyetemi tanulmányai során hallgat angol nyelvű szemináriumokat.

A kutatásban két beszédanyagot használtam. Mind az angol, mind a magyar nyelvű beszédanyag A1-es szintű, „olvasott szöveg értése” nyelvvizsgafeladat 3 és fél perc hosszúságú szövegének felvett változata volt. A tolmácsolás nem mindennapos nyelvhasználati feladat az adatközlők számára, tehát mindegyiküknek ez volt az első alkalom, hogy hosszabb szöveget kellett szinkrontolmácsolniuk, így a nyelvi kompetenciájukhoz képest (B2) két szinttel alacsonyabb nehézségű (A1) szöveget választottam. Mindkét szöveg témája hétköznapi volt: az angol nyelvű szöveg egy újsághír egyszerűsített átirata volt (dzsungelben ragadt munkások megmenekülése), a magyar szöveg pedig egy kitalált személyről szólt (a beszélő egy Ilonka nevű ismerősét mutatta be). A szövegek szókinccse és mondat szerkesztése az alapszintű (minimumszint) (KER 2002) nyelvhasználó kompetenciájára szabott volt (mindennapi kifejezések, alapszintű fordulatok, a mindennapi nyelvhasználó közvetlen környezetére vonatkozó szavak).

Az adatközlők először az angol nyelvű anyagot tolmácsolták magyar célnyelvre, ezt követően a magyar anyagot angol célnyelvre. A felvételeket az ELTE BTK Fonetikai Tanszékének csendesített szobájában készítettem el. A tolmácsolási feladatot megelőzően csak a legszükségesebb információkat osztottam meg az adatközlőkkel: a feladat pontos ismertetése, a szövegre vonatkozóan pedig a témát és a legfontosabb kulcsszavakat (*dzsungel*, *tigrisek*, *munkások* és *személyleírás*, *Hollandia*, *magyar anyanyelvű*, *idős*). Mivel a felvételek laboratóriumi körülmények között készültek, nem volt közönség; a vizsgálati személyek egyedül tartózkodtak a helyiségben. A felvételek elkészítésének módja nagyrészt megegyezett egy átlagos szinkrontolmácsolási szituációval. A tolmácsolt beszédanyag vizsgálata négy részből állt: (i) a célnyelvi beszédanyagban előforduló megakadásjelenségek (tolmácsolási irány szerint), (ii) a megakadásjelenségek disztribúciója típus és tolmácsolási irány szerint, (iii) a megakadásjelenség megoszlása szófajok szerint és (iiii) a forrásnyelvi és célnyelvi szövegek nehézségi foka. Az utóbbi elemzési szemponthoz a Gunning Fog Indexet (Gunning 1969) alkalmaztam; az angol nyelvű szövegek esetében az eredeti képlettel (Fog Index = $0,4 * [\text{átlagos mondathossz} + \text{hosszú szavak százalékos aránya}]$), míg a magyar nyelvűek esetében annak egy módosított változatával. Az eredeti képlet a három szótagú vagy annál hosszabb szavakat tekinti hosszú szónak, azonban a magyar nyelvben ez a szóhosszúság átlagosnak mondható, így a magyar

nyelvű (forrásnyelvi és célnyelvi) szövegek Fog Indexének kiszámításánál a magyarban ritkán előforduló szavakat tekintettem „hosszú” szónak. A GFI-adatok azt mutatják, hogy magyar–angol tolmácsolási irányban a célnyelvi anyag (GFI-átlag: 5,11) nyelvezete komplexebb, mint a forrásnyelvi szöveg (GFI: 3,56), míg angol–magyar irányban ellenkezőleg: a célnyelvi anyag (GFI-átlag: 5,19) egyszerűbb nyelvezetű, mint a forrásnyelvi (GFI:7,25).

Az egyes megakadásjelenség-típusok előfordulásának kiszámításánál az adott célnyelven előforduló összes megakadásjelenséget tekintettem 100%-nak.

A tolmácsolási feladat elvégzése után általános kérdéseket tettem fel a vizsgálati személyeknek arról, hogy hogyan érezték magukat a feladat elvégzése közben, illetve hogy hogyan viszonyultak a speciális, laboratóriumi körülményekhez. Emellett célzott kérdéseket is megfogalmaztam, amelyek célja a kategorizálás szempontjából nem egyértelmű megakadásjelenségek osztályozása volt. Az esetek jelentős részében ezek a megakadásjelenségek a freudi elszólást érintették.

Eredmények

Megakadásjelenség-típusok

Megvizsgáltam, hogy a két tolmácsolási irányban mely megakadásjelenségek fordultak elő, külön tekintettel azokra a típusokra, amelyek csak az egyik irányban mutatkoztak (1. és 2. táblázat). A szóban tartott szünet csak magyar célnyelven, míg a töltelékszó és perszeveráció csak angol célnyelven fordult elő. A többi megakadásjelenség mindkét célnyelven megfigyelhető. Fontos megemlíteni, hogy számos alkalommal előfordult, hogy az adatközlő a forrásnyelvi szöveg egyes mondatait vagy akár több mondatból álló egységeit is kihagyta, így a célnyelvre jelentősen kevesebb információ került át. A kihagyott egységek (mondatok, vagy akár egész bekezdések) gyakrabban néma szünetként, ritkábban pedig hezitálásként realizálódtak.

A 2. táblázatban egyszerű nyelvbtlásként feltüntetett megakadásjelenséget, a felszíni realizálódásból kiindulva, freudi elszólásként is értelmezhetnénk. Az alábbi példában (1) olvasható a teljes közlés:

(1) *She speaks Hungarian **fluentish** and one of her daughters learnt her mother's language, too.*

Az angolban az *-ish* képzővel a mellékneveknek (vagy akár főneveknek, számneveknek) plusz jelentést adhatunk (Cambridge Online Dictionary):

„bizonyos mértékig, nagyjából, ahhoz hasonló” (például *reddish, boyish, okayish, at sevenish*). Mivel a szövegben egy olyan, eredetileg magyar származású nőről van szó, aki már évtizedek óta Hollandiában él, a vizsgálati személy feltételezhetette, hogy az illető magyartudása megkopott, így inkább „magyarszerűen” beszél. Az ilyen asszociációs kapcsolatok csupán a felszíni struktúrából kiindulva rejtve maradnak. A megakadásjelenség azonosítását arra az információra alapoztam, amelyet az adatközlő a célzott retrospektív interjú során adott. Elmondása szerint a szóban forgó személy nyelvtudásának romlása nem jutott eszébe, ezért nem gondolná, hogy ezzel az asszociációval magyarázható lenne a tévesztés.

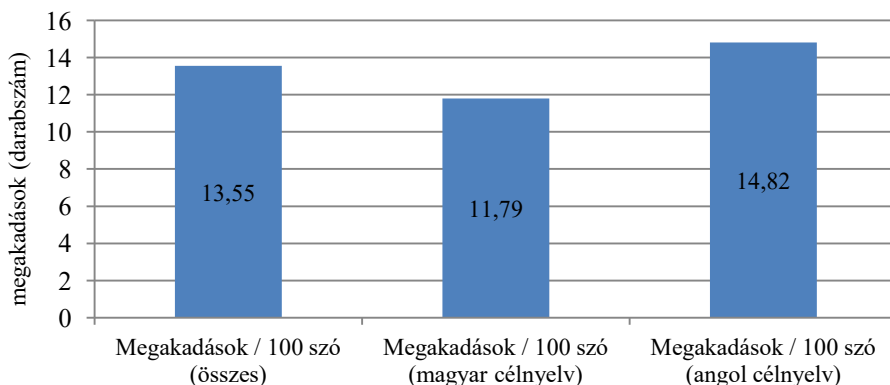
1. táblázat: Megakadásjelenségek és példák magyar célnyelven

néma szünet	majd ezt követően ezek...a férfiak telefonáltak
hezitálás	a férfiakat egy tigris ööö ejtett csapdába
nyújtás	majd mobiltelefonjuk sssegítségével
újrakezdés	amely aztán oda odacsalogatta a többit
ismétlés	csapdába estek és és napokig
szóban tartott szünet	akik egy nem...zeti parkban voltak és ott vártak
téves szótalálás	majd a tigris szólt a többinek [ti. jelzett, odahívta]
téves kezdés	majd nem engedte el a fé fiúkat onnan
morfológiai-szintaktikai hiba	megölt egy férfit, akit David nek azonosítottak
egyszerű nyelvbtlás	és a legnagyobb poulác a nemzeti parkban él
megfelelőségi javítás	a csoport ... a mentőcsapatnak 3 napba telt

Megakadásjelenségek előfordulása szavakra vetítve

Összevettem a 100 szóra eső megakadásjelenségek számát tolmácsolási irányok szerint (angol célnyelvre, magyar célnyelvre és összes szóra vetítve) (1. ábra). Magyar célnyelven 782, míg angol célnyelven 1093 szót ejtettek az adatközlők. Megfigyelhető, hogy a vizsgálati személyek 100 szavanként

összesen mintegy hárommal több megakadásjelenséget produkáltak angol célnyelven.

1. ábra: Megakadásjelenségek szószámra vetítve

Megakadásjelenségek tolmácsolási irány szerint

Megvizsgáltam a megakadásjelenségek tolmácsolási irány szerinti megoszlását (3. táblázat). Fontos kiemelni, hogy a 3. táblázat az adott tolmácsolási irányon belüli mintázatot mutatja. Kiugró különbség figyelhető meg a néma szünet, nyújtás, ismétlés, téves kezdés, morfológiai-szintaktikai hiba, illetve a megfelelőségi javítás esetében. Mindkét tolmácsolási irányban a leggyakrabban előforduló megakadásjelenség a hezitálás (angol célnyelv: 26%, magyar célnyelv: 25%) volt. Ezt követte magyar célnyelven a téves szótalálás (13%), illetve a megfelelőségi javítás és újakezdés (11%), míg angol célnyelven a morfológiai-szintaktikai hiba (23%) és a téves szótalálás (12%). Mindkét tolmácsolási irány esetében 100%-nak az adott tolmácsolási irányban előforduló összes megakadásjelenséget tekintettem.

Az alábbiakban példák elemzésén keresztül mutatom be a leggyakrabban előforduló, illetve a legjellemzőbb megakadásjelenségeket.

Magyar célnyelven a leggyakrabban előforduló megakadásjelenség a hezitálás volt. Az alábbi példában (2) a vizsgálati személy „bevárta” az egység (mondat) végét:

(1) **Eredeti:** *Several tigers have trapped five Indonesian man up a tree in a national park on Sumatra Island.*

Célnyelvi: *Szumátra szigetének nemzeti parkjában több tigris ööö ejtett csapdába öt férfit egy fán.*

2. táblázat: Megakadásjelenségek megoszlása tolmácsolási irány szerint

Megakadásjelenség	Magyar célnyelv (%)	Angol célnyelv (%)
néma szünet	6	2
hezitálás	25	26
nyújtás	10	3
újrakezdés	11	10
ismétlés	6	9
töltelékszó	0	1
szóban tartott szünet	6	0
perszeveráció	0	1
téves szótalálás	13	12
téves kezdés	2	8
morfológiai-szintaktikai hiba	4	23
egyszerű nyelvbotlás	5	4
megfelelőségi javítás	11	1

Az adatközlő a célnyelvi közlést a forrásnyelvi üzenet utolsó elemével kezdte felépíteni, így az eredeti mondathoz képest a célnyelvi mondat felépítése teljesen megfordult. A hezitálást magyarázhatja egyrészt a *csapdába ejt* szókapcsolat előhívásához felhasznált többletidő, másrészt pedig az is, hogy a forrásnyelvi szöveg már túlhaladt az érintett egységen, így időben „távolabbról” kellett visszaemlékezni a tartalomra.

A hezitálások mellett a téves szótalálások gyakori előfordulása jellemezte a magyar célnyelvi beszédanyagot. Az alábbi példában (3) a tévesen aktivált egységek között nincs fonológiai kapcsolat, így feltételezhető, hogy a lexikális válogatás szintjén a forrásnyelvi input egyszerre több, látszólag egymástól szemantikailag is független lemmát aktivált.

(2) **Eredeti:** *The six men, all from Simpang Kiri village, had ventured into the national park in search of a rare type of wood.*

Célnyelvi: *Kiri faluból hat ember utazta körbe a parkot, hogy egyff új régi f vagy egy furcsa fajta fát keressen.*

A példában a tévesen aktivált egység javítása is megtörténik, azonban a javítás eredményeként aktivált szó is téves, így tovább folytatódik a keresés. Egy időben az önmonitorozási mechanizmus működésével indult el a jelzős szerkezet főnévnek aktiválása is.

A következő példa (4) a megfelelőségi javítás (vagy változtatás) két előfordulását illusztrálja:

(3) **Eredeti:** *The group set up deer traps for food but accidentally caught a tiger baby.*

Célnyelvi: *A csoport a mentőcsapat felállított szarvas csapdákat étellel, de véletlenül egy tigrist fogtak vagy tigriskölyköt.*

Az adatközlő helyesen aktiválta a *csoport* és *atigris* szavakat, de feltehetően úgy ítélte meg, hogy a kiválasztott célnyelvi formák nem közvetítik az eredeti jelentést tökéletesen, így részben megváltoztatta, részben kiegészítette azokat.

Az alábbi példában (5) azt láthatjuk, hogy a lexikális aktiválás ugyan megtörtént, azonban az artikuláció során az adatközlő elbizonytalanodott, így az artikuláció megszakadt, majd újraindult. Ez több okra is visszavezethető; egyrészt magyarázható azzal, hogy az önmonitorozási mechanizmus a tervezés valamely szintjén hibát észlelt (pl. szórendiségi hibát vagy egyeztetési hibát), illetve azzal is, hogy az adatközlő elbizonytalanodott abban, hogy az előhívott egység illeszkedik-e a közlési szándékának (vö. Gósy 2008). A példában megjelenő újraindítás mindkét magyarázatra visszavezethető, a kontextus alapján azonban az utóbbi valószínűbb, hiszen az angol *turned around* kifejezés szó szerinti fordításának helyessége vitatható ebben a szöveghelyzetben.

(4) **Eredeti:** *Villagers had tried to rescue the men on Thursday but turned around when they saw at least four large Sumatran tigers.*

Célnyelvi: *A falubeliek megpróbálták megmenteni az embereket csütörtökön, de aztán meg megfordultak, mert néhány szumátrai tigrissel találkoztak.*

Angol célnyelven jelentős volt a morfológiai-szintaktikai hiba előfordulása, amely zömében a megfelelő igealak kiválasztását érintette. Az alábbi példa (6) egyeztetési tévesztéssel kapcsolatos hibát mutat:

(5) **Eredeti:** *Ilonka könyvet ír, Ilonka fordít, Ilonka újságot ír.*

Célnyelvi: *Ilonka write books, Ilonka translates, Ilonka writes newspapers.*

Az adatközlő nem egyeztette az egyes szám harmadik személyű alánnyal az igét; a helyesen előhívott tömorféma után nem aktiválta a megfelelő toldalékmorfémát. A példából jól látható, hogy nem szisztémás hibáról van szó, tehát a tévesztés háttérében nem az igei egyeztetéshez szükséges grammatikai szabályok ismeretének hiánya áll, hanem a lexikális előhívás folyamatának pillanatnyi zavara. A második tagmondattól a megfelelő a toldalékmorféma aktiválása megtörténik, amely magyarázható a működő önjavítási mechanizmussal is.

A téves szótalálás az angol célnyelvi produktumban is nagy arányban előfordult (7):

- (6) **Eredeti:** [Ilonka] *Tökéletesen beszél magyarul.*
Célnyelvi: *She speaks Hungary fluently.*

A forrásnyelvi üzenetnek megfelelően több, egymáshoz kapcsolódó választási lehetőség aktiválódott (*Hungary, Hungarian*). A felszíni formából kiindulva azonban nem egyértelmű, hogy a nem megfelelő lemma kiválasztására, vagy az ahhoz kapcsolódó lexéma aktiválásának hibás működésére vezethető-e vissza a tévesztés, hiszen a kérdéses lexikai egységek között mind szemantikai, mind fonológiai kapcsolat fennáll.

Sorrendiségi hiba kizárólag angol célnyelven fordult elő. Az alábbi célnyelvi egységben (8) perszeverációra látunk példát:

- (7) **Eredeti:** *Ilonka imádja Budapestet és Balatonszemest, ahol sok szép nyarat töltött.*
Célnyelvi: *Ilonka loves Budapest /bju:dapest/ and Balatonszemest /balatonsemest/.*

A tervezés és kivitelezés időviszonyát kontrolláló mechanizmus hibás működése miatt az első helységnév előhívása során aktivált utolsó két nyelvi elem (fonéma) tartósan aktív maradt, és így megjelent a második helységnév artikulációjában is.

A két tolmácsolási irány között jelentős eltérés mutatkozott a téves kezdések esetében (magyar célnyelv: 2%, angol célnyelv: 8%). Az alábbi példában (9) megtörtént a téves lexikális egység előhívása (*Poland*), azonban a beszélő, az önmonitorozó mechanizmusnak köszönhetően, még a teljes szó elhangzása előtt félbeszakította az artikulációt és visszatért a közlés egy korábbi pontjára, ahol aztán a beszédszándéknak megfelelő lexémát aktiválta.

- (8) **Eredeti:** *Egy régi barátnőm, aki **Hollandiában** él, meglátogatott.*
Célnyelvi: *My old friend who lives in **Pol** öö in the Netherlands öö visited me.*

A nyújtás tekintetében szintén kiugró eltérés (magyar célnyelv: 10%, angol célnyelv: 3%) figyelhető meg a két célnyelv között; erre látunk példát a következőben (10):

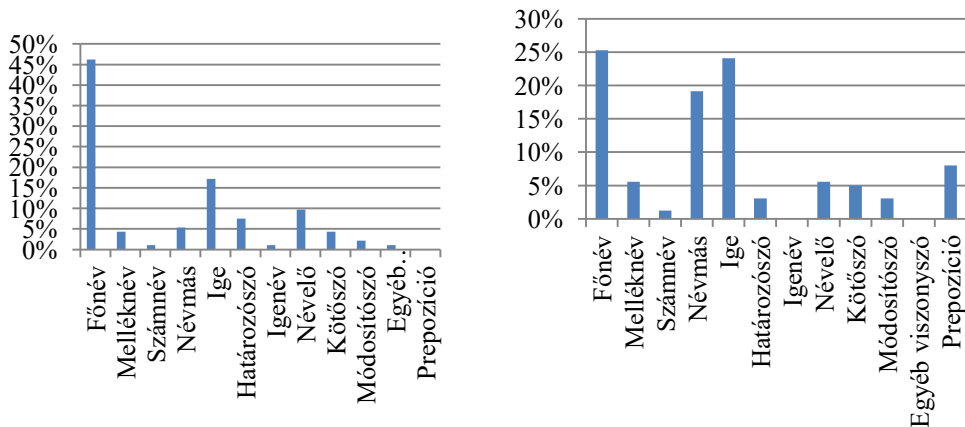
(9) **Eredeti:** *The survivors alerted nearby villagers using mobile phones.*

Célnyelvi: [a túlélők] *Figyelmeztették a közelben lakó falubelieket mobiltelefon segítségével.*

A fenti példában az adatközlő feltehetően elbizonytalanodott a fordítási megoldásának helyességében, így a szókezdő hang nyújtásával nyert többletidőt használja fel annak ellenőrzésére. Ezt a magyarázatot alátámasztja az a tény is, hogy a példában megjelenő forrásnyelvi közlésességység (*using mobile phones*) szó szerinti fordítása nem lehetséges, vagy legalábbis idegenszerű lenne, így a beszélőnek először értelmeznie kellett azt, mielőtt a tervezési folyamat elindult. Az ellenőrzési mechanizmus megfelelőnek ítélte a meghangsított szót, így javítás nem történt.

A megakadásjelenségekben érintett szófajok megoszlása

Összehasonlítottam, hogy a megakadásjelenségek, az egyes tolmácsolási irányokban, mely szófajokon realizálódtak (2. és 3. ábra).

2. és 3. ábra: Szófaji érintettség magyar (balra) és angol (jobbra) nyelveken

A szófaji megoszlás tekintetében a legjelentősebb különbségek a főnevek (magyar célnyelv: 46%, angol célnyelv: 25%), igék (magyar célnyelv: 17%, angol célnyelv: 24%), névmások (magyar célnyelv: 5%, angol célnyelv: 19%), névelők (magyar célnyelv: 10%, angol célnyelv: 6%) és határozó-

szavak (magyar célnyelv: 8%, angol célnyelv: 3%) esetében figyelhetőek meg. Mindkét tolmácsolási irányban 100%-nak az adott tolmácsolási irányban előforduló összes, megakadásjelenségben érintett szót tekintettem.

Bizonytalanságból és téves kivitelezésből adódó megakadásjelenségek

Megvizsgáltam a megakadásjelenségek két fő csoportjának, a bizonytalanságból adódó jelenségek, illetve a hiba típusú jelenségek (téves kivitelezés) előfordulását tolmácsolási irány szerint (4. és 5.táblázat). Mivel a két tolmácsolási irányban eltérő számú megakadásjelenség fordult elő, az összehasonlítás alapja az, hogy mindkét forrásnyelvi szöveg azonos hosszúságú volt.

3. táblázat: Bizonytalanságból adódó megakadásjelenségek

Bizonytalanságból adódó jelenségek	Magyar célnyelv (db)	Angol célnyelv (db)
néma szünet	6	4
hezitálás	23	42
nyújtás	9	5
újrakezdés	10	16
ismétlés	6	24
töltelékszó	0	2
szóban tartott szünet	6	0

4. táblázat: Hiba típusú megakadásjelenségek

Hiba típusú jelenségek	Magyar célnyelv (db)	Angol célnyelv (db)
perszeveráció	0	2
téves szótalálás	12	19
téves kezdés	2	13
morfológiai-szintaktikai hiba	4	38
egyszerű nyelvbontás	5	6
megfelelőségi javítás	10	1

Fontos kiemelni, hogy a legújabb osztályozás szerint a megfelelőségi javítás nem hibatípusú jelenség (Gósy szerk. 2009), azonban az eredmények ismertetésénél mégis a hibák között mutatom be. Ennek az oka az, hogy a

megfelelőségi javítás, a hiba típusú jelenségekhez hasonlóan, egy már meghangosított célnyelvi forma módosítása, így a javíthatóság szempontjából közelebb áll ehhez a kategóriához, mint a bizonytalanságból adódó jelenségekhez, amelyek nem korrigálhatóak.

Következtetések

A kutatás célja B2-es nyelvtudással rendelkező nyelvtanulók(i) angol–magyar és magyar–angol irányú tolmácsolt beszédének vizsgálata volt a megakadásjelenségek elemzésén keresztül, (ii) a beszédtervezés és beszédkivitelezés különböző tolmácsolási irányokban megfigyelhető sajátosságainak vizsgálata és (iii) a nyelvi kompetencia tolmácsolásban betöltött szerepének vizsgálata. A kutatás elvégzését az indokolta, hogy nem csak kizárólag képzett tolmácsok kerülhetnek tolmácsolási szituációba, hanem pl. nyelvtanulók is nyelvgyakorlat céljából.

Az első hipotézis, amely szerint a megakadásjelenségek minőségi szempontból különböznek tolmácsolási irány szerint, részben igazolódott. Az eredmények alapján látható, hogy a töltelékshón, a szóban tartott szüneten és a perszeveráción kívül a többi megakadásjelenség mindkét tolmácsolási irányban előfordult. Megállapítható, hogy – legalábbis a jelen kutatás eredményei alapján – a beszédtervezés- és kivitelezés során nyelvtől függetlenül megközelítőleg azonos stratégiákat használunk. Levelt beszédprodukcións modelljéből (1989) bár egyértelműen látszik, hogy a lexikális előhívás folyamata az adott fogalomhoz tartozó nyelvi jel megtalálásától kezdve egyértelműen nyelvspecifikus (hiszen a beszélő a mentális lexikonban fellelhető elemek közül válogat), a folyamat ugyanakkor univerzális jegyeket is mutat. A beszédprodukción tehát „tartalmi” szempontból (a mentális lexikonra vonatkozóan) nyelvspecifikus, azonban szekvenciális szempontból (a lexikális hozzáférés szintjeire vonatkozóan) univerzális.

A második hipotézis, miszerint a megakadásjelenségek mennyiségi szempontból is különböznek a tolmácsolási irányok szerint, igazolódott. Összességében elmondható, hogy angol célnyelven jelentősen több megakadásjelenség fordult elő, mint magyar célnyelven. Jelentős a különbség a néma szünet, nyújtás, ismétlés, téves kezdés, morfológiai-szintaktikai hiba, illetve a megfelelőségi javítás előfordulásában. A morfológiai-szintaktikai hiba arányának jelentős eltérése a két tolmácsolási irányban egyértelműen magyarázható a nyelvi kompetencia tolmácsolásban betöltött szerepével (magyar célnyelv: 4%, angol célnyelv: 23%). Szintén a nyelvi kompetencia eltérésére vezethető vissza a megfelelőségi javítás disztribúciója: a többi megakadásjelenséggel ellentétben jelentősen több fordult elő magyar célnyelven. Gile kapacitásmodellje (1995) alapján feltételezhető, hogy a megfelelőségi javítás tolmácsolás közbeni kivitelezése jelentős

többletenergiát (és többletidőt) igényel a tolmáctól. A vizsgálati személyek magyar célnyelvi kompetenciája jóval magasabb és stabilabb, így angol célnyelven, idő és energia hiányában, illetve a lexikális válogatási lehetőségekre visszavezethetően, az első szót vagy kifejezést, amelyet meghangsúlyoztak, elégségesnek ítélték meg és nem változtatták.

Az eredmények alapján látható, hogy a nyelvi kompetencia fontos, de nem kizárólagos szerepet tölt be a tolmácsolásban. A néma szünetek magyar célnyelven adatolt magas arányára vezethető vissza, hogy az információ-vesztés nem csak angol, hanem magyar célnyelven is jelentős. A beszédanyagban előforduló néma szünetek funkciójának köre a spontán beszédben előforduló szünetekhez képest (lélegzetvétel, értelmi tagolás, ellentmondások feloldása, lexikális keresési idő, a nyelvi kód módosítása) (Gósy 2002) tágabb: a hezitáláshoz hasonlóan a tolmács nyelvi jel nélküli szünetet tart a beszédben, amíg a forrásnyelvi szöveg eléri azt a pontot, ahonnan a célnyelvi beszédprodukció ismét elindulhat. A vizsgálat adatközlőinél gyakran előfordult, hogy a tolmácsolandó forrásnyelvi egység bevétele után nem történt meg annak célnyelvi visszaadása, így a tolmácsolás a következő egységnél (mondatnál) folytatódott. A jelenség nem magyarázható a nyelvi kompetencia hiányával, hiszen az magyar célnyelven megfelelőnek feltételezett. Valószínűsíthető, hogy az átváltási kompetencia, illetve a megfelelő tolmácsolási gyakorlat hiányára vezethető vissza, hogy a vizsgálati személyek nem tudták kellőképpen követni a forrásnyelvi szöveg tempóját, és így a néma szüneteket követően számos információegységet „elhagytak”.

Számos, nyelvtanulókra jellemző kommunikációs stratégia hozható összefüggésbe a megakadásjelenségekkel. A kommunikációs stratégiák olyan technikák, amelyeket a beszélőpartnerek azért alkalmaznak, hogy közvetíteni tudják a beszédszándéknak megfelelő jelentést (Tarone 1980) a megfelelő, mindenki számára elérhető lexikális egység(ek) hiányában, vagyis amikor a kommunikációs szándék meghaladja a nyelvi kompetencia határait. A kommunikációs stratégiák használatának képességét nevezik stratégiai kompetenciának (Houston 2006).

A kommunikációs stratégiák közül, számos esetben, az ún. elkerülési stratégia (*avoidance*) alkalmazásának eredménye a néma szünetek megjelenése. Az elkerülés során a beszélő egyszerűen nem érinti azokat a témákat, fogalmakat, közléseket, amelyekhez a szükséges célnyelvi struktúra nem adott (Tarone 1984), így a beszédében szünetet tart. A néma szünetek hátterében néhányszor a körülírás (*circumlocation*) (Tarone 1984) áll: a megfelelő lexikális egység megtalálásának zavarakörülírással kerül feloldásra, amely időigényes stratégia, így a következő tolmácsolandó egységre nem maradt idő. Szintén a lexikális előhívás problémáját magyarázza a nyelvváltási stratégia (*language mix*): „...and they immediately called the ... **rendőrség**”. A nyelvváltás során a beszélő automatikusan az anyanyelvi

lexikális egységet hangosítja meg, annak lefordítása nélkül (Tarone 1984). Megállapítható, hogy bizony esetekben az átváltási kompetencia hiányára visszavezethető beszédtervezési- és kivitelezési nehézségeket a vizsgálati személyek a stratégiai kompetencia működtetésével hidalták át.

A harmadik hipotézist, amely szerint a megakadásjelenségekben érintett szófajok eltérnek tolmácsolási irány szerint, szintén igazolták az eredmények. Jelentős különbséget mutat, többek között, a főnevek megoszlása (magyar célnyelv: 45%, angol célnyelv: 26%). A jelenség egyrészt magyarázható a magyar nyelv agglutináló jellegével, másrészt pedig alátámasztja a dekompozíciós lexikon elméletek (vö. Stanners et al. 1979; Gósy 2005) feltételezését. A holisztikus modellel szemben, amely feltételezi, hogy minden toldalékolt szónak külön reprezentációja van (Butterworth 1983), a dekompozíciós modellben a tövek és a toldalékok külön bemenettel rendelkeznek. Valószínűsíthető, hogy a gazdag morfológiájú magyar célnyelven több alkalommal akadt el a lexikális előhívás folyamata a főnevek esetében, mint angol célnyelven, hiszen a toldalékolt szavak elemeit különböző helyről kell előhívni, illetve működtetni kell az elemek összekapcsolását irányító mechanizmust is. Angol célnyelven, a főnevekkel ellentétben, a megakadásjelenségek gyakrabban realizálódtak igéken. Általánosságban elmondható, hogy idegen nyelven az igék tanulása, illetve előhívása nehezebb és lassabb. A névmások angol célnyelven való gyakoribb előfordulásának magyarázata lehet a tolmácsolás (és fordítás) közben végbemenő grammatikai konkretizálás (Klaudy 1997a), amely során a magyar forrásnyelvben impliciten kódolt grammatikai kategóriát (hímnem, nőnem, semlegesnem) a tolmács a célnyelven (angol) szükségszerűen expliciten fejezi ki. Az explicitációval járó művelet során, tolmácsolás közben, nagyobb az esélye a téves névmás aktiválásának.

A megakadásjelenségek vizsgálata jelentős mértékben hozzájárult a beszédprodukciós folyamat pszicholingvisztikai leírásához, azonban az eredmények felhasználhatóak a leíró nyelvészetben, a beszédkutatásban, a nyelvvelsajátítás és az idegennyelv-tanulás tanulmányozásában és a tolmácsolástudományban is.

A kutatás korlátai között meg kell említeni az adatközlők alacsony számát, és ebből adódóan a korlátozott mennyiségű rögzített beszédanyagot. Mindezeket figyelembe véve, általános érvényű megállapítások csak nagyon óvatosan fogalmazhatók meg, az eredmények azonban további kutatások kiindulási alapjaként szolgálhatnak. Több adatközlő bevonásával pontosabb képet kaphatunk a tolmácsolás folyamatáról, a folyamatot befolyásoló nyelvi és nem nyelvi tényezőkről, illetve a nyelvtudás tolmácsolásban betöltött szerepéről.

Irodalom

- Bakti M. – Kusztor M. 2017. Speech errors in simultaneously interpreted German target language texts. A descriptive analysis. *Alkalmazott Nyelvtudomány* 17(2). 1–17.
- Butterworth, B. 1983. Lexical representation. In: Butterworth, B. (ed.) *Language Production*. Academic Press, London. 125–153.
- Chambers, F. 1997. What do we mean by fluency? *System* 25. 535–544.
- Chernov, G. V. 1994. Message redundancy and message anticipation in simultaneous interpretation. In: Lambert, S. – Moser-M. B. (eds.) *Bridging the Gap*. John Benjamins Publishing, Amsterdam–Philadelphia. 139–153.
- Ellis, R. – Barkhuizen, G. 2005. *Analysing learner language*. Oxford University Press, Oxford.
- Eszenyi R. 2015. Hány lábon álljon a fordító? A modern fordító profilja. In: Horváth I. (szerk.) *A modern fordító és tolmács*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 11–20.
- Fox Tree, J. E. 1995. The effect of false starts and repetitions on the processing of subsequent words in spontaneous speech. *Journal of Memory and Language* 34. 709–738.
- Fromkin, V. A. 1973. The non-anomalous nature of anomalous utterances. In: Fromkin, V. A. (ed.) *Speech errors as linguistic evidence*. The Hague, Mouton. 215–242.
- Gile, D. 1995. *Basic concepts and models for interpreter and translator training*. John Benjamins Publishing, Amsterdam–Philadelphia.
- Gósy M. 2002. A megakadásjelenségek eredete a spontán beszéd tervezési folyamatában. *Magyar Nyelvőr* 126(2). 192–204.
- Gósy M. 2004. A spontán magyar beszéd megakadásainak hallás alapú gyűjteménye. *Beszédkutatás* 2004. 6–18.
- Gósy M. 2005. *Pszicholingvisztika*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Gósy M. 2008. Önellenőrzési folyamatok a spontán beszédben. *Magyar Nyelv* 104(4). 402–426.
- Gósy M. (szerk.) 2009. „Nyelvbtlás”-korpusz. *Beszédkutatás* 2009. 257–268.
- Gósy, M. – Vogel, I. – Váradi, V. 2016. Temporal patterns of error repairs and appropriateness repairs in Hungarian. *The Phonetician* 113. 61–79.
- Gunning, R. 1969. The fog index after twenty years. *International Journal of Business Communication* 6(2). 3–13.
- Gyarmathy D. 2017. *Megakadásjelenségek a magyar spontán beszédben*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest.
- Hala, M. 2017. Common English syntactic and pronunciation-related errors Made by Trainee Simultaneous Interpreters. *AL-USTATH* 1.79–106.
- Horváth I. 2015. *Bevezetés a tolmácsolás pszichológiájába*. ELTE Eötvös

- Kiadó, Budapest.
- Houston, T. 2006. Communication strategies in the foreign language classroom. *Applied Language Learning* 16(2). 65–82.
- Kormos J. – Dénes M. 2004. Exploring measures and perceptions of fluency in the speech of second language learners. *System* 32. 145–164.
- Közös Európai Referenciakeret* 2002.
https://nyak.oh.gov.hu/nyat/doc/ker_2002.asp (A letöltés ideje: 2018. november 18.)
- Klaudy K. 1997a. *A fordítás elmélete és gyakorlata*. Scholastica, Budapest.
- Klaudy K. 1997b. Barátságatlan nyelvpárok. A jelzős főnévi csoport viselkedése a fordításban. In: Mihalovics Á. – Máté É. (szerk.) *Könyv Dezső Lászlónak*. BDTF, Nyíregyháza. 87–105.
- Klaudy K. 2003. Dinamikus kontrasztok. In: Klaudy K. (szerk.) *Fordítás és tolmácsolás az ezredfordulón. 30 éves az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsoló Központja*. Jubileumi Évkönyv. Scholastica, Budapest. 11–22.
- Klaudy K. 2017. Bevezetés a fordítás elméletébe. A (nyelvészeti) fordítástudomány keletkezése [PowerPoint bemutató]. Elhangzott: A „Bevezetés a fordítás elméletébe” című kurzus keretében.
- Levelt, W. J. M. 1983. Monitoring and self-repair in speech. *Cognition* 14. 41–104.
- Levelt, W. J. M. 1989. *Speaking: From intention to articulation*. A Bradford Book, Cambridge–Massachusetts.
- Moser-Mercer, B. 1978. Simultaneous interpretation: a hypothetical model and its practical application. In: Gerver, D. – Sinaiko, W. H. (eds.) *Language interpretation and communication*. Plenum Press, New York. 353–368.
- O’Connell, D. C. – Kowal, S. 1980. Prospectus for a science of pausology. In: Dechert, H.-W. – Raupach, M. (eds.) *Temporal variables in speech: studies in honour of Frieda Goldman-Eisler*. The Hague, Mouton. 3–10.
- Osborne, J. 2007. Investigating L2 fluency through oral learner corpora. In: Campoy, M. C. – Luzón, M. J. (eds.) *Spoken corpora in applied linguistics*. Peter Lang, Bern. 181–197.
- Petite, C. 2005. Evidence of repair mechanisms in simultaneous interpreting: A corpus-based analysis. *Interpreting* 7(1). 27–49.
- Pöschhacker, F. 1995. Slips and shifts in simultaneous interpreting. In: Tommola, J. (ed.) *Topics in interpreting research*. The University of Turku, Centre for Translation and Interpreting, Turku, 73–90.
- Seleskovitch, D. – Lederer, M. 1984. *Interpréter pour traduire*. Didier Erudition, Paris.
- Setton, R. 1999. *Simultaneous Interpretation. A cognitive-pragmatic analysis*. John Benjamins Publishing, Amsterdam–Philadelphia.

- Spiro, R. J. – Jehng, J.- C. 1990. Cognitive flexibility and hypertext: Theory and technology for the non-linear and multidimensional traversal of complex subject matter. In: Nix, D. – Spiro, R. J. (eds.) *Cognition, Education, and Multimedia*. NJ, Erlbaum, Hillsdale. 168–205.
- Stanners, R. F. – Neiser, J. J. – Herson, W. P. – Hall, R. 1979. Memory representation for morphologically related words. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior* 18(4). 399–412.
- Stranerio Sergio, F. 1998. Transfer competence in simultaneous Interpretation from Russian into Italian: A contrastive approach. In: Klaudy, K. – Kohn, J. (eds.) *Transferre necesse est 2. Proceedings of the 2nd International Conference on Current Trends in Studies of Translation and Interpreting (5-7 September, 1996. Budapest, Hungary)*. Scholastica, Budapest. 242–247.
- Szabari K. 1999. *Tolmácsolás. Bevezetés a tolmácsolás elméletébe és gyakorlatába*. Scholastica, Budapest.
- Tarone, E. 1980. Communication strategies, foreign talk, and repair in interlanguage. *Language Learning* 30. 417–431.
- Tarone, E. 1984. Teaching strategic competence in the foreign language classroom. In: Savignon, S. J. – Berns, M. S. (eds.) *Initiatives in communicative language teaching*. Addison-Wesley, Reading–Massachusetts. 127–136.

Disfluencies produced by language learners during interpreting

Disfluencies are omnipresent in human speech and can be ascribed to the temporary malfunctioning of speech planning and execution. Interpreted speech is different from spontaneous speech in many respects, the most relevant of which is the dominance of the input over the macroplanning. The aim of this study was to examine the disfluencies produced by B2 language learners during interpreting. 4 subjects participated in the research. Their task was to interpret a short Hungarian text into English and another short section from English into Hungarian. Aspects of analysis were (i) the disfluencies that occurred in the speech materials, (ii) the distribution of disfluencies according to type and source and target language, (iii) the distribution of speech disfluencies according to parts of speech and (iv) the complexity of the output produced by the language learners. Based on the results we can state that (i) we use approximately the same strategies in speech planning and execution irrespective of the source and target language, (ii) both language competence and transfer competence play a vital role in interpreting and (iii) the distribution of parts of speech differs according to the source and target language.